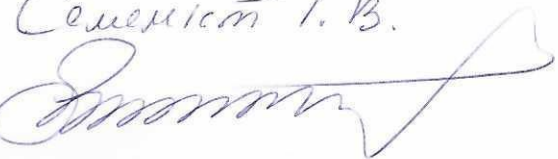

Отримано 30.04.2025 р.
Голова разової спеціалізованої
ради ДФ 26.133.085
з філол. наук, доцент
Семеніст І. В.

Голові
спеціалізованої вченої ради ДФ 26.133.085
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук, доцентів,
професору кафедри
східної культури і літератури,
деканові Факультету східних мов
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка
Семеністу Івану Васильовичу

Відгук

офіційного опонента **Ісаєвої Наталі Станіславівни**,
доктора філологічних наук, доцента, завідувача кафедри мов і літератур
Далекого Сходу та Південно-Східної Азії ННІ філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
про дисертацію **Попової Марії Дмитрівни «Трансформація естетичних
практик китайської лірики (на прикладі творчості «туманних поетів»)»**,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

1. Актуальність дисертаційної роботи.

Дисертація Попової Марії Дмитрівни є цілісним і завершеним науковим дослідженням, що висвітлює нагальне питання сутності китайської модерної поезії кінця ХХ ст., представленої творчістю поетів-«туманників», в аспектів трансформації естетичних практик. Тож, актуальність роботи видається безсумнівною як з погляду вибору теми, так і з погляду теоретичного обґрунтування дослідження та формування наукових гіпотез. «Туманна поезія» (朦胧诗) незмінно складає предмет наукового дослідження в самому Китаї, а також за його межами, оскільки являє собою унікальне явище, яке репрезентує знакові процеси модернізації художніх практик в Китаї в широкому дискурсі трансформації творчої свідомості митців у пост-маоїстські часи. Цілковито виправданим і новаторським, на мій погляд, є осмислення художнього доробку китайських поетів-модерністів у системі категорій естетики, оскільки болісний пошук нових сенсів і символів скеровував митців до карколомного формального експерименту, котрий неunikно формував нове розуміння прекрасного і потворного.

Підтвердженням актуальності дисертації Марії Попової є її відповідність науково-дослідній темі кафедри української літератури,

компаративістики і грінченкознавства Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Типологія ідентичностей у художньому і критичному дискурсах» (державний реєстраційний номер 0117U005200).

2. Наукова новизна результатів дисертації полягає в осмисленні естетичних практик китайської «туманної поезії» як зразка модерних трансформацій художнього сприйняття дійсності митцями у межах дихотомії «краса» – «потворність». Таким чином дисертантці вдалося обґрунтувати власну концепцію розвитку літературного простору в Китаї II пол. XX ст. у межах синтезу поетичних традицій та складних новаторських тенденцій, сфокусованих на індивідуальній проєкції митців категорій *прекрасного, гармонійного, світлого* [майбутнього] тощо. Також варто відзначити, що авторка вводить до наукового обігу вітчизняного літературознавства цінну інформацію про питомо китайські категорії естетики, заґрунтовані у філософські системи конфуціанства, даосизму й буддизму (в його чанському варіанті). Це сприятиме розширенню дослідницьких перспектив у вивченні як давньої (традиційної), так і сучасної (модерної / постмодерної) поезії Китаю, а також урізноманітненню підходів до компаративного аналізу в синхронному та діахронному зрізах.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Маю підстави погодитись із твердженням дисертантки, що теоретичне значення її дослідження «полягає в обґрунтуванні трансформацій естетичних практик китайської лірики» (с. 22), зокрема на матеріалі творчості поетів-«туманників». В результаті аналізу й синтезу значного масиву праць з теорії естетики вітчизняних, західних та китайських науковців Марії Поповій вдалося сформулювати чітку теоретичну концепцію, яка уможливорює дослідження різноманітного художнього матеріалу – східного й західного – в їх автономній цінності, а також в типологічних сходженнях та контактних зв'язках. Цей підхід видається продуктивним і у визначенні способів вираження національної (чи особистої) ідентичності в художніх текстах.

Практичне значення роботи бачиться у можливості використання представленого матеріалу для підготовки академічних курсів, дотичних до проблематики дисертації, написання кваліфікаційних робіт та інших наукових розвідок в галузі китаєзнавства, історії та теорії літератури, порівняльної поетики тощо. Зрештою, дисертантка представила власні переклади низки «туманних» поезій українською мовою (Додатки, с. 190–199).

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація Марії Попової є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому представлені результати різноаспектного аналізу китайських модерних поетичних текстів. Належне обґрунтування наукових положень і висновків роботи забезпечується такими чинниками:

по-перше, достатній обсяг ілюстративних джерел, передусім – репрезентативні твори поетів-«туманників» Бей Дао (北島), Гу Чена (顾城), Шу Тін (舒婷), Ман Ке (芒克), Ши Чжи (食指); згадуються давньокитайські філософські та поетичні твори: «Лунь юй» Кофуція (孔子), трактат Чжуан-цзи (庄子), поезія Лі Бая (李白), Ду Фу (杜甫), Лі Цінчжао (李清照), а також наводиться для порівняльного аналізу поезія й проза китайських та західних митців ХІХ – поч. ХХ ст., зокрема, поетична збірка Ш. Бодлера «Квіти зла», поезія Дж. Байрона, В. Блейка, Е. Паунда, Вень Ідо (闻一多), оповідання Лу Сюня (鲁迅) тощо;

по-друге, ґрунтовна теоретико-методологічна база, яка включає праці з теорії та історії естетики (О. Проценко, Б. Шалагінов, A.R. Chandler, E. Chang, Zhu Liyuan & Gene Blocker, Y. Lang, 党圣元, 刚刘, 占治安, 周来祥, 张岱, 张法, 叶朗, 薛富兴, 宗白华), поетики (姚家华, 月翟琴&任明, 曹莉), теорії читачкої рецепції та рецептивної естетики (Н. Астрахан, Р. Гончарук, Л. Морозова), історії китайської літератури (О. Воробей & К. Мурашевич, M.V. Crevel, M.S. Duke, Cheng Guangwei, Tao Tang, 张爽著, 杨健) тощо (загалом 203 позиції за списком літератури). Заявлені джерела активно цитуються в дисертації як теоретичне обґрунтування позицій авторки.

Висновки та рекомендації, зроблені в дисертації, відповідають заявленій меті та поставленим завданням.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Мета та завдання дисертації сформовані чітко й логічно, заявлена методологічна база забезпечує релевантні наукові підходи та інструментарій для їх досягнення. Порозділові та загальні висновки засвідчують виконання дисертанткою поставлених наукових завдань у повному обсязі – вони чітко сформульовані, синтезують і узагальнюють результати проведеного дослідження. Текст дисертації засвідчує, що Марія Попова опанувала методологією наукової роботи і вправно використовує її на практиці.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Дисертаційна робота пройшла достатню апробацію, що відповідає чинним вимогам. Основні ідеї та положення дослідження викладено у формі доповідей на 7 міжнародних і всеукраїнських конференціях. Результати роботи висвітлено у 4 одноосібних публікаціях у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (категорії Б). Тематика та проблематика статей корелює з темою та завданнями дисертації. Авторка також зазначає про наявність 6 публікацій, які додатково відображають наукові результати дослідження (с. 23), однак перелік цих публікацій не наводиться.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Дисертація Марії Попової є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке відповідає чинним вимогам до обсягу основного тексту (199 сторінок – бл. 7,6 авторських аркушів) та оформлення роботи. Окремі недоліки простежуються в оформленні списку літератури: в деяких джерелах назва публікації взята в лапки (позиції 32, 33, 40, 44-46 тощо), досить довільно використовується курсивне виділення (позиції 27, 35, 36, 50, 54, 74 тощо), китайські джерела подані не в алфавітному порядку. Крім того, в анотації (с. 3) подається перелік науковців, ідеї яких використані в дисертації, і серед них зазначаються сходознавці країни-агресорки І. Лисевич, І. Смирнов, Л. Черкаський, В. Алексєєв, О. Ціренова, Є. Завадская тощо (у самій роботі вони не згадуються, а їхні праці не включені до списку літератури). Тож можу припустити, що до анотації ці прізвища потрапили помилково.

Загалом маю відзначити, що текст дисертації має чітку, логічну і вмотивовану структуру: робота складається зі вступу, чотирьох співмірних за обсягом і проблематикою розділів, а також додатків, котрі посилюють практичну цінність роботи. У вступній частині наявні всі необхідні структурні складові, в яких чітко й аргументовно подається інформація щодо дослідження: обґрунтування вибору теми, мета, завдання, теоретико-методологічна база тощо.

У першому розділі дисертації – «Теорія модерної китайської лірики: естетичний аспект» – ґрунтовно проаналізовано і систематизовано наукові погляди щодо визначення понять «естетична практика» та «естетична

категорія», котрі є базовими в роботі. Прикметно, що авторка ретельно описала специфіку й витоки питомих категорій китайської естетики у проєкції на класичну китайську поезію (зокрема, вірші Лі Бая і Ду Фу). Втім, варто зауважити, що підрозділ 2.2., де подається цей матеріал, має назву *«Особливості естетичної практики: визначення і трансформації основних естетичних категорій у модерній китайській ліриці»*, однак модерна лірики до аналізу залучена не була, тож, напевно, у назві припущена неточність.

У розділі належна увага авторки приділена осмисленню феномена китайської модерної поезії, представленої яскравим ідейно-художнім експериментом 80-х рр. XX ст. – «туманною поезією» (朦胧诗). М. Попова проявила високий рівень обізнаності, ерудиції та навичок наукового аналізу, що забезпечило концептуально переконливий виклад матеріалу.

У другому розділі дисертації – «Течія “туманних поетів” у модерній китайській ліриці» – дисертантка послідовно й детально розкрила особливості становлення і розвитку модерного явища «туманної поезії», знакові риси творчості її основних представників, а також специфіку художніх практик поетів-«туманників» в реалізації категорій естетики. Авторка продемонструвала глибокі знання з історії китайської літератури XX ст. на тлі розгортання соціально-історичних подій; навички філологічного, культурологічного та естетичного аналізу художніх текстів; уміння систематизувати строкатий різномірний історико-літературний матеріал, вибудовувати доказову базу та висувати логічні й переконливі наукові припущення і висновки.

Третій розділ дисертації – «Домінантні естетичні категорії в ліриці “туманних поетів”» – присвячений детальному аналізу знакових категорій естетики, представлених в китайській культурі та індивідуальній інтерпретації поетів-«туманників». Це насамперед амбівалентна дихотомія *«прекрасне»* – *«потворне»* та архетипна тріада *«героїзм»* – *«байдужість»* – *«боягузтво»*. Авторка вдало обрала аспект і методи дослідження, а саме – культурно-історичний та філологічний аналіз текстового матеріалу в діяхронному зрізі. Авторка залучила давньокитайські літературно-філософські джерела, а також сучасні китайські та західні наукові праці та поетичні твори. Тож дисертантці вдалося простежити трансформацію вказаних естетичних категорій в художніх практиках різних часів. Модерний експеримент поетів-«туманників» подається як синтез китайських традицій і західних впливів, переформатованих в індивідуальній свідомості кожного митця. Такий підхід уможливорює розкриття особливостей творчої

лабораторії китайського модернізму, відкритого до будь-яких художніх трансформацій.

Напрочуд цікавим та інформативним є підрозділ 3.3. «Трансформація традиційних естетичних категорій китайської лірики», в якому авторка систематизує праці сучасних китайських дослідників, котрі визначають унікальні системи категорій в межах теорії китайської традиційної естетики: «смако»-центричну («味»中心体系), «дао»-центричну («道»中心体系), «гармоніє»-центричну («和谐»中心体系), мережеву («网络»体系), а також систему класифікації естетичних категорій з огляду на сфери побутування (分类组合范畴体系). Тож вважаю, що в український науковий простір вводиться унікальний матеріал, який розширює уявлення про природу питомо китайських естетичних категорій. Це урізноманітнює перспективи подальшого вивчення давньої й сучасної китайської літератури, а також здійснення компаративних досліджень. Однак, на мій погляд, цей підрозділ має суто теоретичний характер (адже у ньому не представлені жодні ілюстративні матеріали, які б засвідчували трансформацію вказаних категорій в китайській літературі). Тож, на мій погляд, доречно було б перенести його у перший розділ.

Четвертий розділ дисертації – «Рецепція творчості “туманних поетів”» – висвітлює вплив феномену «туманної поезії» на китайський та інтернаціональний культурний простір. Ґрунтуючись на засадах рецептивної естетики, дисертантка простежує тенденції сприйняття естетики «туманних віршів» у пост-маоїстському Китаї в аспекті свободи самоідентифікації й самовираження творчої особистості. Окрім того, авторка виявила неабияку вправність в аналізі та систематизації значного об’єму критичного матеріалу, що дозволило зробити обґрунтовані припущення щодо рецепції китайської модерної поезії в межах світової діаспори 华侨, а також окреслити її внесок у корекцію сутності естетичних категорій у світовій літературі кінця ХХ ст.

У висновках дисертації представлені обґрунтовані тези й положення, які узагальнюють основні результати дослідження. Достовірність і доказовість отриманих результатів не викликає сумніву.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

За результатами перевірки та аналізу матеріалів дисертації ознак академічної недоброочесності, фальсифікації та фабрикації не виявлено.

Дисертація пройшла перевірку на наявність академічного плагіату в інформаційній системі «turnitin» у встановлені терміни та за відповідним порядком. Результати перевірки свідчать про те, що рукопис дисертації містить 83% авторського (оригінального) тексту. Недозволених посилань і некоректних цитувань у тексті не виявлено. Програма зафіксувала 17% збігів, які не мають ознак плагіату, – це наукові публікації здобувачки, в яких висвітлено основні наукові результати її дисертації, та ілюстративний матеріал, який є у вільному доступі в мережі Інтернет. Слід констатувати, що рецензована дисертація є оригінальним і самостійним дослідженням.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Як будь-яка наукова робота, представлена дисертація є підставою для дискусій та обміну думками. Робота містить окремі спірні моменти, які скеровують до необхідності здобутися від авторки пояснень і уточнень.

1. Марія Попова, аналізуючи особливості жіночих образів у поезії Шу Тін у межах реалізації мотиву кохання, небезпідставно стверджує, що *«сила і принциповість незалежної жінки»* поєднується із рисами, суголосними тим, якими була *«наділена жінка за конфуціанськими канонами»*, а радше – за *«Настановами жінкам»* Бань Чжао: *«жіночі чесноти, жіноча мова, жіноча зовнішність, жіноча майстерність»* (с. 83). Хотілося б мати уточнення, яким чином саме ці риси проявляються в модерній поезії Шу Тін?

Цікавою також видається інтерпретація поезії Шу Тін «Втеча на Місяць» («奔月»), яка асоціативно відсилає до образу богині Чан'е (嫦娥). Дисертантка припускає, що поетка маючи сумніви щодо *«цінності вчинку Чан'е, ... глибоко співчуває її долі»* (с. 84), у той час як традиційно героїню засуджують *«як грішницю, яка покинула чоловіка»* (с. 84). Однак, маю зауважити, що образ Чан'е є одним з найпопулярніших в китайській жіночій модерній літературі¹, де героїня виправдовується, оскільки не зраджує своїй природі (богиня тікає на Місяць, бо не може змиритись із долею смертної жінки), і взагалі – вона має право на вибір. Хотілося б почути думку Марії Попової щодо можливості такої інтерпретації поезії Шу Тін «Втеча на Місяць».

2. Привертає увагу аналіз дисертанткою архетипної тріади «героїзм» – «байдужість» – «боягузтво» в межах трансформації естетичних категорій «прекрасне» – «потворне». Однак цей матеріал скеровує до дискусії. Зокрема, хотілось би мати уточнення від авторки, які коментарі вона використовувала

¹ Ісаєва Н. С. Реінтерпретація міфологічного образу Місячної Диви у прозі Чень Жань і Лінь Бай. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest, 2017. V (37), Is. 137. P. 22–26.

при перекладі поезії Лі Цінчжао «Літні чотиривірші» («夏日绝句»)? Викликає сумніви переклад рядків 生当作人杰, 死亦为鬼雄 «Народився як герой – помер як привид» (с. 122), оскільки у давньокитайській картині світу померти як привид неможливо, адже слово 鬼 означало «душу померлого» (人死后的灵魂)², тобто будь-кого, хто помер. Натомість згідно з коментарями до зазначеного вірша на сайті 古诗文网³, цей рядок має значення «За життя треба бути видатним серед людей, після смерті треба стати героєм серед тіней (душ)». Це вносить деякі корективи у трактування архетипу «боягузтво» в поезії Лі Цінчжао, яка відверто не звинувачує свого чоловіка, а лише обережно натякає на порушення ним певного «кодексу честі». Тож хотілося б мати пояснення цього моменту від дисертантки. Окрім того, авторка не наводить ілюстративного матеріалу щодо трансформації вказаного архетипу в «туманній поезії», тож постає логічне питання – чому?

3. Як я уже зазначала, в роботі Марії Попової представлено цікавий і новаторський матеріал про особливості китайської традиційної естетики та китайських питомих категорій естетики, як-от: «депресія» 沉郁, «піднесення» 飘逸, «порожнеча» 空灵, «туманна глибина» 幽玄, «чистота» 清新 (с. 36) тощо. Вони чудово проілюстровані зразками давньої поезії та філософської прози, але жодним чином не проаналізовані у сучасному модерному дискурсі (насамперед, в поезії «туманників»). Натомість висновки про трансформацію традиційних естетичних категорій в «туманній поезії» авторка робить на основі аналізу наднаціональних категорій «прекрасне» – «потворне». Тож, вимальовується висновок про те, що в модерній поезії традиційні китайські категорії були не трансформовані, а витіснені наднаціональними (чи західними?), хоча останні виражались із використанням традиційних поетичних образів. Хотілося б почути думку дисертантки щодо таких міркувань.

4. Зрештою, в дисертації зустрічаються окремі неточності перекладу й слововживання, які дещо погіршують сприйняття інформації. До прикладу: роман мінського автора Ло Гуаньчжуна «Три Царства» (罗贯中«三国演义») перекладено як «Романс про три королівства» без вказівки на автора (с. 115); жанр відомої новели Лу Сюня «Кун Іцзі» визначається як роман (с. 120); легендарна жінка-воїтелька Хуа Мулань (花木兰) представляється як мужній воїн-чоловік (с. 115); про поетку Шу Тін (舒婷) кілька разів згадується в чоловічому роді: «як говорив Шу Тін...» (с. 146), «...твори китайського “поета-туманника” Шу Тін» (с.163); зрештою, в роботі часто згадується

² 鬼. 百度百科.URL: <https://baike.baidu.com/item/鬼/4956>

³ 李清照, 夏日绝句. 古诗文网. URL: <https://www.gushiwen.cn/shiwen/e4cd80aceb52.aspx>

філософсько-релігійне вчення дзен-буддизм, однак, за моїм переконанням, в китайському культурному контексті коректно вживати термін «чань-буддизм», аби уникати зайвих асоціацій із японською специфікою цього вчення.

Маю наголосити, що висловлені зауваження та питання не ставлять під сумнів достовірність і цінність отриманих Марією Поповою наукових результатів, а також не впливають на загальну високу оцінку її дисертації.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною та практичним значенням дисертація М.Д. Попової відповідає галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 Філологія. Дисертантка продемонструвала високий фаховий рівень теоретичних знань, практичних умінь, навичок та компетентностей.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Дослідження Попової Марії Дмитрівни на тему «Трансформація естетичних практик китайської лірики (на прикладі творчості «туманних поетів»)» відповідає вимогам п. 6-9 Постанови Кабінету України від 12.01.2022 № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри
мов і літератур Далекого Сходу
та Південно-Східної Азії
ІНІ філології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

ІАПКС
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
КАРАУЛЬНИК
28.04

Наталя ІСАЄВА